

# НОВІТНІ ЧАСИ

УДК 94+359] (47) «1927-1928»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.2.340>

*Сергій Курдюк, Руслан Соколовський, Артем Филипенко\**

## З ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ ДУМКИ: ОБГОВОРЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «МАЛОЇ ВІЙНИ» НА МОРІ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «МОРСКОЙ СБОРНИК» У 1927-1928 РР.

**Анотація:** У 1920-ті роки на сторінках журналу «Морской сборник» розгорнулася дискусія щодо перспектив розвитку Робітничо-Селянського Червоного Флоту та його стратегії у майбутній війні. Дискусія розгорнулася між представниками т.зв. «старої школи», які вважали за необхідне розвивати військовий флот, здатний забезпечити «володіння морем», і та т.зв. «молодою школою», яка відстоювала ідеї «малої війни» на морі та необхідність розбудови «малого флоту».

Серед представників «молодої школи» – представники покоління флотських командирів, яке мало бойовий досвід часів «громадянської війни»: Ромуальд Муклевич, Іван Лудрі, Костянтин Душенов, Олександр Якімичев та інші. Основними аргументами прихильників концепції «малої війни» були складна фінансова й економічна ситуація в СРСР, яка обмежувала можливості побудови великих кораблів, а також відсутність у Радянського Союзу агресивних намірів, а відтак і потреби у потужному флоті, основу якого складали б лінійні кораблі. Учасники дискусії намагалися відповісти на питання: «що таке «мала війна»?», «що таке «малий флот»?», «якою може бути тактика «малого флоту»?».

Відповідно до цих поглядів реалізовувалися перші кораблебудівні програми СРСР. Концепція «малої війни» не пройшла перевірки на практиці. Через 10 років після дискусії Радянський Союз обрав «класичний» підхід до розбудови флоту, основу якого мали складати лінійні кораблі. Теорія «малої війни» стала одним з етапів розвитку військово-морської думки в СРСР. Проте, вона представляє інтерес як спроба осмислити роль і завдання флоту у нових економічних реаліях, знайти можливість забезпечити захист морських інтересів держави доступними на той час

---

\* Курдюк Сергій Вікторович – доктор філософії, начальник науково-дослідного управління Науково-дослідного центру Збройних Сил України «Державний океанаріум» Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (Одеса, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3165-4571>; e-mail: [serega15507@ukr.net](mailto:serega15507@ukr.net)

Соколовський Руслан Валентинович – науковий співробітник Науково-дослідного центру Збройних Сил України «Державний океанаріум» Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (Одеса, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9723-3603>; e-mail: [ruslan.konstitycia@gmail.com](mailto:ruslan.konstitycia@gmail.com)

Филипенко Артем Олександрович – начальник майстерні Науково-дослідного центру Збройних Сил України «Державний океанаріум» Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (Одеса, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8283-5313>; e-mail: [fylypenko.niss@gmail.com](mailto:fylypenko.niss@gmail.com)

засобами. Для сучасної України концепція «малої війни» на морі представляє інтерес з огляду на досвід російсько-української війни, де Військово-Морським Силам Збройних Сил України довелося воювати з противником, який мав кількісну та якісну перевагу.

**Ключові слова:** військово-морські сили, «мала війна», асиметрична війна, «малий флот», Ромульд Муклевич, Іван Лудрі, Костянтин Душенов

**Постановка проблеми.** Під час широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну протистояння на морі відбувається за умов кількісної та якісної переваги корабельного угруповання російських окупаційних військ (далі – РОВ) над Військово-Морськими Силами Збройних Сил України (далі – ВМС ЗСУ). Незважаючи на це, ВМС ЗСУ, застосовуючи нові технології, зокрема, морські безекіпажні апарати (МБеА) та наступальну тактику, зуміли завдати втрат російському корабельному угрупованню, змусивши його залишити головну базу – м. Севастополь і розблокували українські морські торговельні порти.

Вітчизняні та закордонні експерти характеризують дії ВМС ЗСУ як «асиметричну війну» та порівнюють її, зокрема, із теорією французької «Молодої школи» («Jeune Ecole») останньої чверті 19 ст.

«Молода школа» намагалася дати відповідь на питання, якою має бути тактика війни на морі для країни, яка в силу економічних і фінансових причин не має можливості досягти паритету з вірогідним противником.

Проте, «Молода школа» була не єдиною, хто намагався розробити альтернативний підхід до розвитку та застосування військово-морських сил. У 1920-ті роки в Радянському Союзі розгорнулася дискусія навколо того, яким має бути Робітничо-Селянський Червоний флот (також носив назву Військово-Морські сили Робітничо-Селянської Червоної Армії). Частина військово-морських спеціалістів, які також називали себе «молодою школою», відстоювала ідею побудови «малого флоту» та ведення «малої війни» на морі. Ця дискусія розгорнулася, зокрема, на сторінках журналу «Морской сборник».

У нинішніх умовах досвід російсько-української війни на Чорному морі так само став підставою для обговорення в експертних колах перспектив шляхів розвитку військово-морських сил. У цьому контексті дискусія щодо «малої війни» на морі, яка відбувалася в СРСР, представляє інтерес як один з етапів еволюції військово-морської думки. Крім того, простежуються певні паралелі із дискусією щодо стратегії ВМС ЗСУ, яка розгорнулася вже після початку російської агресії проти України й окупації Криму у 2014 р. У листопаді 2015 р. була оприлюднена Стратегія розвитку ВМС ЗСУ до 2035 р. першим етапом якої передбачалося будівництво «москітного флоту». У світлі досвіду російсько-української війни питання «який флот потрібен Україні?» стає актуальним. Майбутнє українського військового флоту має спиратися на серйозне теоретичне підґрунтя, що, у свою чергу, передбачає вивчення всіх напрямків військово-морської думки, розуміння історичного контексту, в якому вони з'явилися, а також практичного досвіду військово-морських сил інших держав.

**Аналіз основних публікацій і джерел.** Дискусія щодо «малого флоту» та «малої війни» в цілому недостатньо висвітлена в історичних роботах. У загальних працях з історії радянського Військово-морського флоту, які вийшли у радянський період, цей етап розвитку військово-морської думки не висвітлюється. Прикладом можуть служити

колективні праці «Бойовий шлях Радянського Військово-Морського Флоту»<sup>1</sup> та «Краснознаменний Чорноморський флот», де при висвітленні історії ВМФ СРСР у період між двома світовими війнами, міститься переважно інформація про суднобудівні програми, у той час як про розвиток військово-морської думки у цей період майже не згадується, так само як не згадуються і репресії проти командного складу РСЧФ у часи Великого терору. Про концепцію «малого флоту» згадується у книзі Головнокомандувача ВМФ СРСР адмірала Сергія Горшкова<sup>2</sup>. Згадка про дискусію щодо «малого флоту» міститься у книзі Ігоря Дороговова<sup>3</sup>, а також у мемуарах колишнього народного комісара ВМФ Миколи Кузнецова<sup>4</sup>. Цікавий матеріал стосовно обговорення перспектив розвитку РСЧФ на початку 1920-х років, ще до дискусії, яка розгорнулася на сторінках «Морского сборника», міститься у статті Є. Подсобляєва<sup>5</sup>.

Джерелами дослідження виступили опубліковані в журналі «Морской сборник» статті Ромуальда Муклевича<sup>6</sup>, Івана Лудрі<sup>7</sup>, Костянтина Душенова<sup>8</sup>, Олександра Якімичева<sup>9</sup>, Михайла Петрова<sup>10</sup>, О. Євсєєва та С. Рекуна<sup>11</sup>, а також книга Бориса Жерве «Значення морської сили для держави»<sup>12</sup>, яка є характерним твором представника т.зв. «старої школи».

**Виклад основного матеріалу.** Обговорення концепції «малої війни» на морі відбулося на тлі важливих історичних подій. 1927 рік, коли були опубліковані статті Р. Муклевича та І. Лудрі, де були висловлені ключові ідеї «молодої школи», в СРСР відзначили 10-ту річницю Жовтневої революції. Десять років існування більшовицького режиму говорило на користь його стабільності. На той момент СРСР було визнано більшістю країн Європи та Азії. Водночас 1927 р. – це рік «військової тривоги», коли загострення англо-радянських відносин створило загрозу повномасштабної війни між двома країнами із можливим залученням інших країн.

Ще 26 грудня 1926 р. начальник штабу РСЧА Михайло Тухачевський у доповіді «Оборона Союзу Радянських Соціалістичних республік» констатував, що «ані Червона Армія, ні країна до війни не готові».

---

<sup>1</sup> Ачкасов В.И., Басов А.В., Сумин А.И. и др. Боевой путь Советского Военно-Морского Флота. Москва: Воениздат, 1988. 607 с.

<sup>2</sup> Горшков С.Г. Морская мощь государства. Изд. 2-е. доп. Москва: Воениздат, 1979. 416 с.

<sup>3</sup> Дорогозов И.Г. Большой флот Страны Советов. Минск: Харвест, 2003. 688 с.

<sup>4</sup> Кузнецов Н. Накануне. Москва: Воениздат, 1969. 342 с.; Кузнецов Н.Г. Жизнь для будущего // Флагманы [Сборник воспоминаний и очерков о репрессированных флотоводцах]. Москва: Воениздат, 1991. С. 267–278.

<sup>5</sup> Подсобляев Е.Ф. Какой флот нужен РСФСР? (По материалам дискуссии, прошедшей после Первой мировой войны) // Новый часовой. 1999. № 8–9. С. 137–143.

<sup>6</sup> Муклевич Р. Десятилетие Октябрьской революции и морской флот // Морской сборник. 1927. № 10. С. 3–13; Муклевич Р. Боевое взаимодействие армии и флота // Морской сборник. 1928. № 2. С. 5–10.

<sup>7</sup> Лудри И. Красный флот в составе Вооруженных Сил республики // Морской сборник. 1927. № 10. С. 23–28; О тактике малого флота // Морской сборник. 1928. № 3. С. 14–22.

<sup>8</sup> Душенов К. К истории вопроса о «малой войне» на море // Морской сборник. 1928. № 4. С. 29–44.

<sup>9</sup> Якимичев А. Война «малым (слабым) флотом» и «малая война» в эпоху парового флота // Морской сборник. 1928. № 9. С. 44–66.

<sup>10</sup> Петров М. К постановке вопроса о «малой войне» // Морской сборник № 2. С. 37–47, № 3. С. 3–13, № 5. С. 36–46, № 7–8. С. 8–21.

<sup>11</sup> Евсеев А., Рекун С. По поводу дискуссии о ведении малой войны малым флотом // Морской сборник. 1929. № 3. С. 5–12.

<sup>12</sup> Жерве Б. Значение морской силы для государства. Петроград: Тип. Мор. Комиссариата, 1922. 160 с.

Партійне керівництво на чолі з Йосифом Сталіним вдало скористалося «військовою тривою». З одного боку, йому вдалося придушити опозицію, очолювану Львом Троцьким, Григорієм Зінов'євим і Львом Каменєвим. З іншого – під приводом необхідності зміцнювати обороноздатність країни, був розпочатий курс на колективізацію аграрного сектору та форсовану індустріалізацію. За умов відсутності зовнішніх джерел фінансування, індустріалізація відбувалася за рахунок внутрішніх ресурсів, а саме за рахунок аграрного сектору, в якому передбачалося створити великі сільгосппідприємства – колгоспи.

Не менш складною, ніж в РСЧА, була ситуація в її Військово-Морських силах. За підсумками Першої світової та т.зв. «громадянської війни» (куди входили також війни із державами, що утворилися після розпаду Російської імперії) загинули з різних причин 3 лінкори, 4 крейсери, 7 канонерських човнів, 27 есмінців, 23 підводні човни, 4 загороджувачі, десятки малих бойових одиниць (тральщики, посилені судно і сторожові судна, плавбази)<sup>13</sup>. З Чорного моря та з Півночі після евакуації «білих військ» були виведені 2 лінійні кораблі, 3 крейсери, 10 ескадрених міноносців, 6 підводних човнів і велику кількість допоміжних суден і транспортів<sup>14</sup>.

Деякі кораблі були укомплектовані рядовим і командним складом на 20-40%, внаслідок зношеності машин та озброєння значна частина кораблів перебувала у небездатному стані<sup>15</sup>. В умовах економічної кризи, яка охопила Радянську Росію, застарілі та деякі недобудовані кораблі були продані або розібрані на металобрухт. Така доля спіткала, наприклад, 3 недобудовані лінійні крейсери типу «Измаил», 5 крейсерів, 1 есмінець і кілька менших кораблів, які були продані до Німеччини<sup>16</sup>.

Незважаючи на те, що моряки відіграли важливу роль у Жовтневій революції, становленні та захисті більшовицького режиму, ставлення цього режиму до флоту було невизначеним. Після Кронштадтського повстання 28 лютого – 18 березня 1921 р. недовіра до флоту зросла. Внаслідок фільтраційних заходів, які відбувалися водночас з демобілізацією, особовий склад флоту за 1921 р. скоротився з 87 до 41 тис. осіб<sup>17</sup>.

Проте у 1921 р. з'являється праця начальника Військово-морської академії Бориса Жерве «Значення морської сили для держави». Б. Жерве – кадровий флотський офіцер (під час Першої світової війни командував есмінцями «Капитан-лейтенант Баранов» та «Поспешный», був начальником стройового відділення, а згодом ТВО начальника артилерії й оборони Приморського фронту штабу морської фортеці Імператора Петра Великого), який перейшов на бік більшовиків після Жовтневої революції. У своїй роботі він розвиває теорію «володіння морем» і «морської сили», автором якої був американський адмірал Альфред Меген (цю теорію також розвинули у своїх працях англійський адмірал Філіп Коломб та англійський військово-морський історик Джуліан Корбет).

Б. Жерве, розбираючи приклади бойових дій, у тому числі дій російського флоту під час російсько-японської та Першої світової війн, чітко робить наступні висновки:

– тільки морська сила здатна забезпечити державі під час війни морські сполучення із зовнішнім світом;

---

<sup>13</sup> Дороговоз И.Г. Большой флот Страны Советов... С. 15.

<sup>14</sup> Боевой путь Советского Военно-Морского Флота... С. 125.

<sup>15</sup> Ibidem.

<sup>16</sup> Дороговоз И.Г. Большой флот Страны Советов... С. 16.

<sup>17</sup> Боевой путь Советского Военно-Морского Флота... С. 126.

- тільки морська сила здатна забезпечити морське узбережжя своєї держави від ворожого вторгнення на нього з боку моря і, навпаки, надати своїм військам можливість висадитися на ворожому березі;

- морська сила здатна надавати значну допомогу своїй армії, допомагаючи їй збивати й обходити фланг ворожої армії, що впертий у море, перекидаючи її частини у тил противника та забезпечуючи постачання морем<sup>18</sup>.

Усі зазначені завдання, підкреслював Б. Жерве, можуть бути вирішені тільки таким складом морської сили, який здатен вступити у боротьбу з ворожим флотом за панування на морі («панування на морі» тут тотожне поняттю «володіння морем» А. Мегена, тому в статті вживаються обидва визначення - *Автори*). У свою чергу, повне панування на морі досягається внаслідок знищення ворожої морської сили або у відкритому бою, або, якщо вона ухиляється від відкритого бою, блокування її на базі з наступним оволодінням базою шляхом спільних дій армії та флоту<sup>19</sup>.

Метою дій на морі з боку слабшої сторони або сторони, що тримає оборону, є заперечення панування на морі у сильнішого противника. Для цього, вважав Б. Жерве, вона має спрямувати свої зусилля на послаблення ворожого флоту, який здійснює її блокування атаками підводних човнів і міноносців, нападів на окремі загони, з готовністю вступити у рішучий бій.

З цього Б. Жерве робив головний висновок, що «сучасна морська сила, як сильніша так і слабша для того, щоб бути здатною боротися за панування на морі, має складатися з бойового флоту, який складається з бригад лінійних кораблів, легких крейсерів, дивізіонів міноносців і підводних човнів та авіаматок. Для допоміжної бойової служби, до складу морської сили мають входити мінні загороджувачі та тральщики; крім того, залежно від місцевих умов, в якості допоміжних суден можуть ще знадобитися монітори, сітєві загороджувачі, річкові канонерські човни, сторожові судна тощо. Нарешті для обслуговування потреб флоту, при ньому мають бути присутніми різного роду транспорти»<sup>20</sup>.

Б. Жерве також заперечував здатність повітряних сил, а також морських сил, які складаються винятково з підводних човнів і міноносців, вирішити питання боротьби на морі. Тим самим він дає своєрідну відповідь як прихильникам французької «Молодої школи» («Jeune Ecole»), які покладалися винятково на потенціал торпедного озброєння, так і тим, хто вважав, що підводні човни й авіація, які проявили себе під час Першої світової війни (всім була ще пам'ятна «тотальна підводна війна», що проводилася Німеччиною), здатні замінити собою флоти, що складаються з бойових кораблів всіх типів, включаючи лінкори.

Втім реалії економічного життя тодішнього Радянського Союзу, який не мав можливості навіть добудувати ті кораблі, що були закладені ще за часів Російської імперії, суперечили ідеям Б. Жерве. Це показала і перша відкрита дискусія, яка відбулася в Аудиторії військово-морської справи на тему «Який РСФРР потрібен флот?», що пройшла 10 і 16 лютого 1922 р. і не дала остаточної відповіді.

---

<sup>18</sup> Жерве Б. Значение морской силы для государства... С. 137-138.

<sup>19</sup> Ibid. С. 138-139.

<sup>20</sup> Ibid. С. 140.

Незважаючи на добудову та ремонт у 1921-1923 рр. низки кораблів на Балтійському та Чорному морях, загальний тоннаж флоту із 548 тис. т у 1917 р. знизився до 1923 р. до 82 тис. т. Чисельність особового складу флоту, яка була суттєво скорочена ще у 1921 р., протягом трьох років скоротилася до 32,7 тис. осіб.

Показово, що і лідер більшовиків Володимир Ленін був скептично налаштований на адресу флоту. У листі до Й. Сталіна з приводу добудови крейсера «Нахімов» він зазначав: «Я думаю, що флот у теперішніх розмірах хоч і є флотишкою, за справедливим зауваженням Склянського, все ж таки для нас непомірна розкіш. Крейсер «Нахімов» треба добудувати, бо ми його продамо з зиском, а в іншому я переконаний, що наші морські фахівці все ж таки захоплюються непомірно. Флот нам не потрібен, а збільшення витрат на школи потрібно до зарізу»<sup>21</sup>.

На момент дискусії щодо «малої війни» склад Робітничо-Селянського Червоного Флоту був наступним. Морські Сили Балтійського моря – 3 лінкори («Марат», «Жовтнева Революція», «Паризька Комуна»); 3 навчальних корабля («Аврора», «Комсомолец», «Ленінград»); 1 канонерський човен («Червоний Прапор»); 12 есмінців типу «Новик»; 9 підводних човнів типу «Барс», близько тридцяти допоміжних суден.

Морські сили Чорного моря склалися з легкого крейсера «Червона Україна», чотирьох есмінців, 5 підводних човнів, 4 канонерських човнів, навчального корабля та допоміжних суден<sup>22</sup>.

На Північному морі та Тихому океані морських сил не було.

Чисельністю та якістю РСЧФ значно поступався провідним морським державам, які розглядалися в якості потенційних противників, у першу чергу, Великій Британії. За таких умов питання «який флот потрібен СРСР?» мало отримати більш чітку відповідь. На цьому тлі викристалізовується концепція «малої війни» на морі та «малого флоту», який мав бути знаряддям цієї війни.

Як зазначав згодом у своїй статті К. Душенов, дискусія щодо подальших шляхів розвитку РСЧФ розпочалася ще у 1924 р. і найбільшої гостроти досягла у першій половині 1927 р. На той час, зазначав він, «з усією виразністю визначилася боротьба двох ідей, яка відбувалася усно у колі обмеженого кола осіб»<sup>23</sup>.

О. Якімичев відносить початок дискусії на трохи ранішній період – 1922-1923 рр., зазначаючи, що вперше дискусія щодо «малої війни» була піднята слухачами Військово-морської академії під час проходження курсу «Стратегія» з приводу методів і засобів досягнення «володіння морем». Слухачі поставили питання: «чи виконував би своє призначення під час Першої світової війни англійський флот, «що володів океанами», за умов збільшення німцями у чотири рази кількості підводного флоту?». Як відзначає О. Якімичев, «за результатами доволі таки гарячої дискусії керівник кафедри визнав, що з появою на сцені нових засобів війни на морі (підводний і повітряний флот) «теорія володіння морем» отримала деяку тріщину»<sup>24</sup>.

Суть дискусії К. Душенов намагався передати за допомогою властивого тому часу

---

<sup>21</sup> Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 45. Москва: Политиздат, 1970. С. 311-312.

<sup>22</sup> Дорогозов И.Г. Большой флот Страны Советов... С. 17-18.

<sup>23</sup> Душенов К. К истории вопроса о «малой войне» на море... С. 29.

<sup>24</sup> Якимичев А. Война «малым (слабым) флотом» и «малая война» в эпоху парового флота... С. 44.

категорійного апарату: «Практики фронтів громадянської війни – комуністи, прийшовши до Військово-Морської Академії та інших військово-морських навчальних закладів, вирішили науково оволодіти військово-морською справою, осмислити свій досвід і здійснити необхідну ревізію у вчення буржуазних шкіл щодо війни на морі з точки зору діалектичного матеріалізму»<sup>25</sup>.

І дійсно до «молодої школи», як згодом охрестили себе прихильники концепції «малої війни» на морі, належало покоління «покликаних революцією». Частина з них походила з унтер-офіцерів або молодших офіцерів, які брали участь у боях «громадянської війни» або займали посади комісарів. Наприклад, Іван Кожанов, який з 1931 р. очолював Морські сили Чорного моря (Чорноморський флот) навчався у 1916-1917 рр. на Окремих гардемаринських класах – морському училищі, яке було створене для прискореного випуску флотських офіцерів, мав досвід бойових операцій, у тому числі амфібійних, проте до Військово-морської академії вступив лише у 1924 р. М. Кузнецов у свої спогадах дав йому наступну характеристику: «Керуючись досвідом війни та надаючи величезне значення новим засобам боротьби на морі, Кожанов був гарячим прихильником розвитку морської авіації, підводних човнів і торпедних катерів... Його не особливо приваблювали великі кораблі, які в ті роки ще вважалися вершителями долі у морському бою»<sup>26</sup>.

Не менш показовою була і біографія Р. Муклевича, який став начальником Військово-морських сил. Син польського робітника, учасник Лютневої та Жовтневої революцій, він протягом «громадянської війни» обіймав переважно комісарські посади. Як описав його той же М. Кузнецов: «Моряки добре знали, що Р. Муклевичу не довелося в юні роки сидіти ні за шкільною партою, ні на студентській лаві: треба було битися за перемогу Жовтня, а згодом із гвинтівкою в руках захищати Радянську владу. У бойовому вихорі мчали яскраві, складні роки. Про книги ніколи не було думати. Так і не отримав систематичного – ні загального, ні військового – освіти»<sup>27</sup>.

Різні комісарські посади під час «громадянської війни» обіймав і попередник Р. Муклевича В'ячеслав Зоф і його майбутній заступник (з 1932 р.) І. Лудрі. Всі ці ідеологи та прихильники «молодої школи» мали у кращому разі середню освіту та переважно практичний досвід «громадянської війни», і лише у 1922-1924 роках, вже перебуваючи на керівних посадах, стали слухачами Академії Робітниче-Селянського Червоного Флоту.

Основу ж т. зв «старої школи» склали колишні офіцери імператорського флоту, які пішли на службу до більшовиків, серед яких В. Беллі, А. Векман, Л. Галлер, Л. Гончаров, Б. Жерве, Е. Панцержанський, Ю. Раль, А. Шталь та інші.

О. Якімичев виділяв три позиції у дискусії. Першою є позиція «старої школи» Відповідно до позиції «старої школи», що досвід морських війн виявив наступні цілі війни на морі: порушення морських комунікацій противника, захист власних морських комунікацій, захоплення узбережжя противника або загроза йому, та захист власного узбережжя. Зазначені цілі можуть бути досягнуті лише за умов абсолютного «володіння морем». Основними засобами досягнення абсолютного «володіння морем» є знищення флоту противника у вирішальній битві або облога бази флоту противника. Головним

---

<sup>25</sup> Душенов К. К истории вопроса о «малой войне» на море... С. 29.

<sup>26</sup> Кузнецов Н.Г. Жизнь для будущего... С. 277.

<sup>27</sup> Кузнецов Н. Накануне... С. 56.

засобом бою є артилерія, а оскільки найпотужніша артилерія розташована на лінійних кораблях, то саме лінкори є основою «будь-якого правильно організованого флоту»<sup>28</sup>.

О. Якімичев протиставляв їм погляди «молодої школи». При обґрунтуванні своєї позиції він виходить з ідеологічних доктрин більшовицької партії, вказуючи на те, що «Радянський уряд змушений мати військово-морську силу винятково для захисту завоювань Жовтня, а не з метою агресивних намірів стосовно своїх сусідів»<sup>29</sup>.

На думку О. Якімичева, у випадку війни «доля Радянської держави, а отже, і пролетарської революції» будуть вирішуватися на сухопутному фронті, відповідно, морський напрям буде лише допоміжним. СРСР відновлює економіку і не може виділяти достатньо коштів на будівництво флоту. Внаслідок високої вартості будівництва нових лінійних кораблів побудувати потужний флот СРСР не в змозі, тому вважав потрібно шукати інші шляхи та інші засоби для боротьби на морі з вірогідним противником. О. Якімичев підкреслює, що «молода школа» не проти будівництва лінійних кораблів, проте вважає, що це буде можливо після створення відповідної індустріальної бази<sup>30</sup>. Утім, він вчергове стверджує наступне: «якщо ми будемо змушені воювати з державою, яка володіє потужним флотом, то для боротьби з ним на морі повинні будувати: або лінійний флот, який не поступається по силі противнику, або засоби «малої війни» здатні паралізувати його флот»<sup>31</sup>.

В якості третьої позиції О. Якімичев виділяє позицію професора М. Петрова, який опублікував в «Морском сборнике» серію статей під загальною назвою «Щодо постановки питання про “малу війну”». Позицію М. Петрова можна вважати своєрідним компромісом між поглядами «молодої» та «старої» шкіл.

У 1927-1929 рр. дискусія перейшла на сторінки журналу «Морской сборник». Її початком можна вважати публікацію у 10-му номері журналу «Морской сборник» статті начальника Військово-морських сил Р. Муклевича «Десятиріччя Жовтневої революції і морський флот», який у відповідь на питання «який флот нам потрібен?» відповів: «Кожному ясно, що будувати лінкори та вашингтонські крейсери нам нема за чим. Ми не займаємося світовим розбоєм, та й грошей потрібно для таких крейсерів забагато. Краще будувати Дніпробуд і Туркестано-Сибірську дорогу, ніж два лінкори. Великого флоту ми будувати не будемо; але малий флот нам потрібний так само, як повітря. Цей малий флот ми маємо і будемо його посилювати та покращувати далі»<sup>32</sup>. На думку Р. Муклевича, малий флот виправдає надії, покладені на нього, тільки тоді, коли він матиме наступні якості: 1) якщо його буде досконало технічно, 2) якщо він матиме добре підготовлений і вишколений особовий склад, 3) якщо він добре знатиме свій театр і вмітиме діяти на ньому<sup>33</sup>.

Р. Муклевич вважав необхідним розробку тактики «малого флоту», підкреслюючи та застерігаючи при цьому від копіювання досвіду «класичних морських держав».

---

<sup>28</sup> Якімичев А. Война «малым (слабым) флотом» и «малая война» в эпоху парового флота... С. 45.

<sup>29</sup> Ibid. С. 46.

<sup>30</sup> Якімичев А. Война «малым (слабым) флотом» и «малая война» в эпоху парового флота... С. 46-47.

<sup>31</sup> Ibid. С. 47.

<sup>32</sup> Муклевич Р. Десятилетие Октябрьской революции и морской флот... С. 9.

<sup>33</sup> Ibid. С. 10.

«Ютландський бій»<sup>34</sup> – ось наш зразок, на якому ми вчимося та копіювати який ми прагнемо. Адмірали Бітті та Шпее – ось наш ідеал. Те, що ми вивчаємо іноземців, – це добре. Вивчати та знати тактику іноземного флоту теж необхідно. Але прагнути пересадити все це живцем у наші умови – це не так. У нас інші сила, інші засоби і ми діємо в іншій обстановці»<sup>35</sup>.

Водночас Р. Муклевич критикує недооцінку флоту з боку сухопутних командирів і вказує на те, що під час війни «завдання будуть розділені відповідно до сил і можливостей. Серйозний і головний тягар захисту країни ляже на армію. Флот нестиме дуже відповідальне, хоч і допоміжне завдання»<sup>36</sup>.

У тому ж номері «Морського сборника» була розміщена стаття командуючого береговою обороною Чорного моря І. Лудрі, також присвячена шляхам розвитку РСЧФ. І. Лудрі приділив особливу увагу питанню взаємовідносин армії та флоту. Відзначаючи, що теорія та історія царського флоту зводилася до того, «щоб довести необхідність самостійного існування Морського відомства та флоту, а для цього, у свою чергу, потрібно було довести наявність самостійних, незалежних від армії завдань», І. Лудрі критикує «нездорові погляди про самостійність флоту та про несумісність його завдань із завданнями Червоної армії»<sup>37</sup>. В якості ілюстрації «несійкості поглядів про місце флоту та його завдання серед таких збройних сил СРСР загалом» він наводить приклад берегової оборони, яка кілька разів переходила з рук сухопутного командування у флот і назад, а також морських військово-повітряних сил.

«Необхідно твердо пам'ятати, – зазначав І. Лудрі, – що флот немає самостійних, незалежних від Червоної Армії завдань. Флот може і повинен мати самостійні операції у межах завдань, поставлених сухопутним командуванням»<sup>38</sup>.

Критичне ставлення по відношенню до самостійності флоту, як окремого виду збройних сил, висловлював і К. Душенов. Він визнає, що були спроби «протягнути організаційні зразки минулого для сьогодення», зокрема, були спроби створити самостійний Морський комісаріат із самостійним морським генеральним штабом»<sup>39</sup>.

Проти самостійності РСЧФ висловлювався і Р. Муклевич. У своїй статті «Бойова взаємодія армії та флоту» від відзначав, що у дореволюційній Росії армія і флот були «категоріями абсолютно відокремленими». «Два відомства, дві доктрини, два світи. Ніщо їх не об'єднувало, а роз'єднували окремі кошториси, окремі штаби, окремі міністри»<sup>40</sup>. Прагнення зберегти «самостійність» флоту Р. Муклевич називав пережитком. На його думку, реформа 1924 р. поклала край відомчій роз'єднаності окремих складових елементів збройних сил привело до єдиного централізованого управління та єдиної керівної лінії. Попутно відбулася переоцінка ролі та значення флоту. «Флот, берегова оборона та морська авіація були об'єднані в єдину систему військово-морських сил з одним керівництвом та єдиними бойовими завданнями»<sup>41</sup>.

---

<sup>34</sup> *Ютландська битва* – наймасштабніша морська битва часів Першої світової війни між британським та німецьким флотами 31 травня – 1 червня 1916 у Північному морі на захід Ютландського півострова. У битві брали участь 249 бойових кораблів з обох сторін.

<sup>35</sup> *Муклевич Р. Десятилетие Октябрьской революции и морской флот... С. 9-10.*

<sup>36</sup> *Ibid. С. 11.*

<sup>37</sup> *Лудри И. О тактике малого флота... С. 23.*

<sup>38</sup> *Ibid. С. 27.*

<sup>39</sup> *Душенов К. К истории вопроса о «малой войне» на море... С. 32.*

<sup>40</sup> *Муклевич Р. Боевое взаимодействие армии и флота... С. 5.*

<sup>41</sup> *Ibid. С. 5-6.*

Р. Муклевич у цій статті також повторив тезу про неприпустимість автоматичного копіювання досвіду «великих морських держав» і відмову від концепції «володіння морем». «Не Ютландський бій дасть нам урок і рецепти, а щось інше. – стверджував він. – Нам потрібно знайти свої власні методи і способи вирішення завдань, що стоять перед нами. Ми не зможемо і не повинні шукати вирішення завдань у бою із супротивником у відкритому морі. Ми не можемо ставити собі завдання боротьби за володіння морем. Але ми можемо успішно вести так звану «малу війну», використовуючи для цього таку могутню зброю, як мінно-позиційні засоби морської боротьби, як підводний флот і відмінне знання свого театру, своїх фарватерів, уміння діяти та плавати у скрутних умовах, в умовах поганій видимості – у тумані, вночі, у штормі, уміння належним чином користуватися авіацією та підводним флотом, одночасно спираючись стратегічно – на сухопутні армії, а тактично – на бази флоту захищені засобами берегової оборони»<sup>42</sup>.

Концепція «володіння морем», якої дотримувалися представники «старої школи», «молода школа» іронічно називала «активно-проточні ідеї» (сама назва належить І. Кожанову), маючи на увазі, що «володіння морем» для радянського флоту, так само, як раніш для російського, є неможливим без контролю над протоками, у тому числі, протоками Босфор і Дарданелли.

М. Кузнєцов, майбутній народний комісар ВМФ, у своїх спогадах згадує про дискусії, що відбувалися в стінах Військово-морської академії. За його словами деякі слухачі виступали за так званий «москитний» флот, який, на їхню думку, мав складатися з торпедних катерів та інших дрібних кораблів. Прихильники цієї точки зору посилювалися на те, що, мовляв, будівництво такого флоту вимагатиме незначних коштів<sup>43</sup>. Були і прихильники розвитку переважно підводного флоту. За це, зокрема, виступав один з викладачів академії Олександр Александров (Бар), який також критикував теорію «володіння морем». «Підводники», за спогадами М. Кузнєцова, застосовували «недопустимий прийом» – оголошували своїх противників «прихильниками реакційної ідеї володіння морем, авторами якої були американець Меген та англієць Коломб, а свою власну позицію називали єдиною правильною і найпрогресивнішою»<sup>44</sup>.

М. Кузнєцов згадував про одну з дискусій, яка відбувалася за участю Р. Муклевича. Свій виступ начальник Морських сил розпочав з питання «Отже, затоки чи протоки?». «До прихильників «проток» – згадував М. Кузнєцов – він відносив тих, хто без урахування економічних можливостей країни пропонував будувати лише великий флот, ніби відроджуючи старі прагнення царського уряду опанувати протоками для виходу у Середземне море. Тих же, хто пропонував будувати лише малі кораблі або катери, він зараховував до прихильників «заток», тобто людей, що обмежують завдання флоту Фінською затокою та пасивною обороною біля своїх берегів». У своєму виступі Р. Муклевич відзначав, що флот повинен бути насамперед сильним, але будівництво його треба вже пов'язувати з можливостями нашої промисловості: «Будуватимемо різні кораблі, потрібні для оборони країни, а не для війни за володіння морями, за панування на океанах. Тому відпадає потреба в лінкорах і великих крейсерах так званого вашингтонського типу водотоннажністю заради десяти тисяч тон»<sup>45</sup>.

---

<sup>42</sup> Ibid. С. 6.

<sup>43</sup> Кузнєцов Н.Г. Накануне... С. 53.

<sup>44</sup> Ibid. С. 54.

<sup>45</sup> Ibid. С. 55-56.

Судячи зі спогадів М. Кузнєцова, подібні ідеї знаходили підтримку аудиторії: «У промові Муклевича було саме те, що ми вже давно й марно шукали: ясність і визначеність мети, логічне обґрунтування завдань, що стоять перед моряками та суднобудівниками»<sup>46</sup>.

У ході дискусії теоретики та прихильники «молодої школи» намагалися дати відповіді на кілька ключових питань: що таке «мала війна»? що таке «малий флот»? якою має бути тактика «малого флоту»?

І. Лудрі дав наступне визначення «малому флоту»: це флот, «який є слабшим по відношенню до свого ймовірного супротивника на даному морському театрі..., який готується і вирішуватиме поставлені на нього завдання не методами володіння морем, а використанням усіх засобів морських сил для безпосередньо оборонних завдань, що випливають із завдань збройних сил у цілому»<sup>47</sup>

Стосовно «малої війни» І. Лудрі вважав її «методом рівняння сил»<sup>48</sup> і пропонував розглядати її як своєрідну увертюру до великої війни. На відміну від великих (лінійних) флотів, які мають «більш або менш одноманітну тактику, яка полягає в основному, у більш майстерному розгортанні та маневруванні приведенні артилерійського бою», малі флоти використовують самі різноманітні засоби боротьби<sup>49</sup>. Лише одне, вважає І. Лудрі, характерне для тактики малого флоту – це прив'язаність до власних берегів і баз – «компенсація своєї слабості мінно-артилерійськими позиціями при максимальному використанні особливостей театру»<sup>50</sup>.

Майбутній начальник штабу Морських сил країни та майбутній командувач Північним флотом К. Душенов вказував на суперечливість терміну «мала війна», що вона може вестися різними засобами (включаючи засоби, формально призначені для «великої війни», наприклад, лінійними крейсерами), і що ситуація може швидко перетворитися на свою протилежність, внаслідок чого буде важко розібратися, де закінчується «мала війна» і починається «велика», й навпаки<sup>51</sup>.

На думку К. Душенова, «мала війна» в основному полягає у мистецтві виконання коротких ударів по противнику, не відриваючись в основному від своїх баз»<sup>52</sup>. Він вважав, що для РСЧФ «мала війна» «полягатиме у мистецтві ведення боротьби із противником, що має перевагу, у даних конкретних умовах. Засобами «малої війни» буде як флот, а морські сили театру загалом – тобто флот, авіація, берегова оборона, мінні та інженерні засоби, особливості театру й інше»<sup>53</sup>.

Схожу позицію висловив і О. Якімичев, який наголошував: «Найбільш для нас прийнятним способом ведення війни з противником, який володіє потужним надводним флотом – писав він – є «мала війна», тому відповідно до основного завдання нашої морської збройної сили (оборона найважливіших напрямів і об'єктів на нашому узбережжі) і умовами наших морських театрів нам доцільно почати розвиток морських збройних сил із

---

<sup>46</sup> Ibid. С. 56.

<sup>47</sup> Лудрі І. О тактике малого флота... С. 15.

<sup>48</sup> Ibidem.

<sup>49</sup> Ibid. С. 16.

<sup>50</sup> Ibidem.

<sup>51</sup> Душенов К. К истории вопроса о «малой войне» на море... С. 35.

<sup>52</sup> Ibid. С. 36.

<sup>53</sup> Ibid. С. 39.

засобів «Малої війни» і берегової оборони (у вузькому сенсі слова). З активних засобів «малої війни» в першу чергу (всюди курсив О. Якімичева. – *Автори*) необхідно побудувати засоби, які не піддаються, або мало піддаються блокаді (авіація, підводні човни, торпедні катери та інші швидкісні легкі сили надводного флоту)»<sup>54</sup>.

Водночас О. Якімичев пропонував розрізняти поняття «мала війна» та війна «малим флотом». Він наступним чином визначає війну «малим флотом»: «оборонний вид війни слабкою стороною на морі з кінцевою метою – розгром флоту противника, з такими ж, як у противника бойовими, але слабшими засобами, з командуванням, яке не вірить у кінцевий успіх, з малоуспішними епізодичними операціями і з незмінним результатом – програшем війни на морі»<sup>55</sup>.

Водночас, зауважує О. Якімичев, не варто стверджувати, що «малий (слабкий) флот» не здатний вести успішну війну на морі. Для цього потрібно дотримання необхідних умов:

- належним чином поставлена навчально-бойова підготовка флотів;
- відмінно налагоджена розвідка (у тому числі агентурна);
- «малий (слабкий) флот» повинен мати швидші судна, ніж противник;
- «малий (слабкий) флот» повинен мати кілька добре обладнаних та захищених баз, або хоча б одну, але з кількома виходами»<sup>56</sup>.

О. Якімичев також визначив характерні ознаки «малої війни» на морі:

- «мала війна» є результатом різкої нерівності сил сторін на морі;
- основний метод ведення операцій у «малій війні» – безперервні удари по слабкішим ланкам військової сили противника;
- засоби «малої війни» по відношенню до «великого флоту» мають допоміжний характер і відрізняються багаточисельністю;
- ініціатива у «малій війні» належить слабшій стороні;
- «мала війна» при її завязанні, запеклому і тривалому характері піддає «великий флот» перманентній небезпеці.

О. Якімичев дає наступне визначення «малої війни» – «оборонний вид війни слабкою стороною, при різкій нерівності сторін, яка ведеться з метою паралізування військової потуги противника; з багаточисельними засобами, які мають допоміжне значення у сильної сторони; з особовим складом, який відрізняється широкою ініціативою, з гнучкими методами використання засобів; з успішними, безперервними, але дрібними операціями»<sup>57</sup>.

З критикою позиції О. Якімичева виступили А. Євсєєв і С. Рекун. Вони, зокрема, піддали сумніву саму назву «молода школа». «Раз фігурує слово школа, відповідно вона когось вчить. Отже, якщо є «молода», є і «стара» школа. – зазначили вони. – Наскільки нам відомо, «молода школа» є група працівників флоту, що поділяють спільну точку зору»<sup>58</sup>. А. Євсєєв і С. Рекун пропонували відмовитися від цієї назви.

Вони також піддали критиці тези О. Якімичева щодо «невразливості засобів «малої війни». А. Євсєєв і С. Рекун погоджуються, що легкі сили (особливо авіацію) блокувати

---

<sup>54</sup> Якімичев А. Война «малым (слабым) флотом» и «малая война» в эпоху парового флота... С. 47.

<sup>55</sup> Ibid. С. 55.

<sup>56</sup> Ibid. С. 55-56.

<sup>57</sup> Ibid. С. 64.

<sup>58</sup> Евсеев А., Рекун С. По поводу дискуссии о ведении малой войны малым флотом... С. 5.

складніше, ніж лінійний флот. Проте зазначають, що проти кожного із засобів «малої війни» є дієва зброя. Крім того, застосування цих засобів обмежується погодними чинниками. Так само малоефективними є спроби боротися з кораблями за допомогою авіації. Авторі посилаються на невдалі експерименти американських ВВС з бомбардування лінкорів (судячи зі всього, мова йде про експерименти, які проводив генерал Уільям Мітчелл). А. Євсєєв і С. Рекун також вказують на те, що торпедні катери можуть ходити лише при певному стані моря, тоді як для найважливіших театрів воєнних дій вітер 4-5 балів є нормою. Так само погодними умовами обмежені і дії підводних човнів та міноносців. Що стосується берегової оборони, то, як зазначають автори, вона, «незважаючи на свою невразливість, має головний недолік – нерухомість, або, у кращому разі, малу рухомість»<sup>59</sup>.

Піддавши критиці концепцію «малої війни» А. Євсєєв і С. Рекун намагаються дати відповідь на питання: які ж умови необхідні для найбільш успішного ведення бойових операцій проти флоту противника? Вони називають три ключові умови:

- організація, що відповідає всім умовам бойового використання флоту;
- особовий склад, який теоретично підготовлений і практично вміє використовувати цю підготовку, «спаяний єдиною класовою та військово-морською думкою»;
- відповідна постановка навчальної справи, яка дає можливість підготувати зміну та поповнення особового складу<sup>60</sup>.

Визначені умови швидше нагадують перелік побажань, ніж стратегічні ідеї, які мають забезпечити флоту ефективне виконання завдань і водночас частково співпадають з ідеями О. Якімичева, який також робив акцент на покращенні підготовки особового складу.

Узагальнюючи ідеї висловлені представниками радянської «молодої школи», суть концепції «малої війни» та відповідної їй організації військово-морських сил виглядає наступним чином:

1) військово-морські сили не мають самостійного стратегічного завдання й, отже, не повинні мати окремих органів управління та командування (окремого народного комісаріату та власного Головного штабу);

2) у стратегічному та оперативному рівні військово-морські сили підпорядковуються армійському командуванню і, хоч і мають певний самостійний напрям бойової діяльності, виконують завдання в рамках єдиного плану;

3) завдання військово-морських сил СРСР носять виключно оборонний характер і не призначені для забезпечення «володіння морем»;

4) основною формою ведення бойових дій на морі є «мала війна» (оборона узбережжя від нападу ворожих флотів, облаштування мінно-артилерійських позицій, завдання дошкульних ударів по кораблям противника тощо);

5) основною морською силою для ведення «малої війни» є «малий флот»: підводні човни та торпедні катери, а також морська авіація. Необхідність побудови «малого флоту» була зумовлена, у першу чергу, станом економіки СРСР і нестачею коштів на будівництво «великого» флоту.

На певний час концепція «малої війни» та «малого флоту» стала домінуючою, про що свідчить і перша шестирічна програма кораблебудування, ухвалена Радою Праці та Оборони

---

<sup>59</sup> Ibid. С. 8.

<sup>60</sup> Ibid. С. 12.

СРСР у листопаді 1926 р., ще до того, як концепція «малої війни» почала обговорюватися на сторінках «Морского сборника». Програма передбачала будівництво переважно легких кораблів, призначених для «малої війни» а саме – 12 підводних човнів, 18 сторожових кораблів і 36 торпедних катерів для Балтійського і Чорного морів. На першому етапі реалізації програми (1927-1928 рр.) планувалося побудувати 6 великих підводних човни, 8 сторожових кораблів, 6 торпедних катерів. Одночасно мали бути добудовані 2 легкі крейсери типу «Светлана» та 3 есмінці типу «Новик», спущені на воду в 1915-1916 рр.<sup>61</sup> Другий етап (1929-1932 рр.) передбачав будівництво ще 6 підводних човнів, 10 сторожових кораблів і 30 торпедних катерів, добудову ще одного крейсера типу «Светлана», а також відновлення одного підводного човна типу «АГ», одного есмінця типу «Новик» і пошкоджений унаслідок пожежі лінкор «Фрунзе»<sup>62</sup> (останній, щоправда, так і не був відновлений).

У травні 1928 р. була ухвалена Постанова Революційної військової ради, згідно з якою основними завданнями Військово-Морських Сил РСЧА вважалися: сприяння операціям сухопутної армії у прибережних районах, оборона берегів в умовах спільного вирішення цього завдання засобами морських сил і сухопутної армії; дії на морських комунікаціях противника, виконання спеціальних морських операцій<sup>63</sup>.

Щодо складу флоту Постанова визначала, що основним фактором, що забезпечує операціям флоту бойову стійкість і активність дій, «є лінійні кораблі». Розвиток легких сил мав «відповідати вимогам сучасної морської війни та відповідної організації флоту на наших театрах з урахуванням особливостей характеру використання морських сил у майбутній війні». Розвитку підводного плавання приділяти особливу увагу, враховуючи спеціальні операції підводних човнів і забезпечення можливості спільних їх дій з надводним флотом»<sup>64</sup>.

Таким чином, Постанова була компромісним рішенням, ставлячи перед флотом завдання «малої війни» на морі, вона пропонувала розвивати флот на принципах «старої школи».

Кораблебудівна програма 1929 р. яка була прийнята після ухвалення першого п'ятирічного плану розвитку економіки, так само продовжувала тенденцію побудови «малого флоту».

Проте, у другій половині 1930-х років у військово-морській політиці Радянського Союзу відбулися зміни, які ознаменували повний розрив із концепцією «малої війни» на морі і фактичне повернення до концепції «володіння морем» (хоча сама теорія Мегена-Коломба-Корбетта визначалася «буржуазною»). У 1936 р. була ухвалена нова програма «великого морського суднобудування», яка передбачала створення флоту з 533 бойових кораблів основних класів загальною стандартною водотоннажністю близько 1 млн. 307,3 тис. тонн. У загальній складності для чотирьох флотів повинні були побудувати: 8 «великих» лінкорів типу «А», 16 «малих» лінкорів типу «Б», двадцять легких крейсерів, 17 лідерів ескадрених міноносців, 128 ескадрених міноносців, 90 великих, 164 середніх і 90 малих підводних човнів<sup>65</sup>

---

<sup>61</sup> Дорогозов И.Г. Большой флот Страны Советов... С. 26.

<sup>62</sup> Ibid. С. 26-27.

<sup>63</sup> Ibid. С. 24.

<sup>64</sup> Ibid. С. 24-25.

<sup>65</sup> Грибовский В.Ю. На пути к «большому морскому и океанскому» флоту... С. 13.

30 грудня 1937 р. Військово-морські сили РСЧА були виділені в окремий вид збройних сил – Військово-Морський флот СРСР. Був створений окремий Народний комісаріат Військово-морського флоту, а у 1938 р. – Головний морський штаб, тобто ті «самостійні» структури, за які радянська «молода школа» критикувала Російський імператорський флот. Робітничо-Селянський Червоний Флот почав іменуватися в документах як Військово-Морський Флот.

Самі учасники та прихильники «молодої школи» були репресовані під час Великого терору.

З початком Другої світової війни Радянський Союз здійснив кроки, які все більше відповідали теорії «володіння морем». Були окуповані й анексовані країни Балтії, завдяки чому СРСР розширив прибережну лінію на Балтійському морі і дві нові бази – у Лієпаї та Таллінні. І хоча у Зимовій війні проти Фінляндії (20 листопада 1939 р. – 12 березня 1940 р.) Радянський Союз не досяг поставленої цілі приєднання цієї країни, він отримав в оренду півострів Ханко й облаштував там військово-морську базу.

Справжньою перевіркою довоєнних концепцій, доцільності й ефективності кораблебудівних програм стала німецько-радянська війна, яка розпочалася 22 червня 1941 р.

**Висновки.** Концепція «малої війни» на морі в СРСР зародилася за специфічних історичних умов. Важкий стан радянської економіки ускладнював будівництво «великого флоту», основою якого були б лінійні кораблі і який був би здатен вирішувати самостійні завдання стратегічного рівня, виборювати панування на морі у флотів інших держав. Відповідно постало питання розробки тактики, яка б найкраще відповідала б тодішньому стану РСЧФ. Саме такою тактикою і була визнана «мала війна», яка, у свою чергу, мала б вестися «малим флотом». Сама по собі ця тактика носила оборонний характер і була призначена, насамперед, для оборони узбережжя.

«Мала війна», на думку авторів цієї концепції, не обмежувалася застосуванням «малого флоту», а передбачала також активне застосування морської авіації, підводних човнів, створення мінно-артилерійських позицій. При цьому «мала війна» мала обмежений характер у просторі, оскільки могла вестися винятково у прибережній зоні, у безпосередній близькості до власних баз.

Хоча автори «концепції» і не згадували французьку «Молоду школу», з нею їх ріднить не лише назва, але й інші спільні риси, зокрема, пошук альтернативної тактики та стратегії протидії більш сильним флотам із застосуванням сучасних видів озброєнь. Так само, як і французька «молода школа», радянська «молода школа» не узагальнила свої ідеї в якихось доктринальних документах. Це була швидше загальна концепція, спільна точка зору, яку поділяло певне коло флотських командирів, включаючи начальника Морських сил СРСР. Найбільш розвиненого та повного характеру концепція «малої війни» на морі набула у праці О. Якімичева.

Концепція «малої війни» на морі значною мірою співпадає із сучасним визначенням асиметричної війни. Зокрема нинішні бойові дії ВМС ЗСУ (дії меншими силами, допоміжними засобами – морськими безекіпажними апаратами, наступальна тактика, широка ініціатива, гнучкість, успішні безперервні дрібні операції) майже повністю підпадають під визначення «малої війни», запропоноване О. Якімичевим та іншими ідеологами «малої війни».

Історія з появою концепції «малої війни» на морі показує, що подібні ідеї є привабливими для тих країн, які в силу економічних умов, або специфіки морського театру воєнних дій не можуть утримувати «великий флот». Хоча концепція «малої війни» на морі не пройшла випробування на практиці, вона є прикладом спроби знайти вирішення складних питань.

*Serhii Kurdiuk, Ruslan Sokolovsky, Artem Fylypenko*

**From the history of naval thought: discussion of the concept of a 'petty warfare' at sea on pages of the journal 'Morskoy Sbornik' in 1927-1928**

**Abstract:** In the 1920s, a discussion took place on pages of the journal 'Morskoy Sbornik' regarding prospects for development of the Workers' and Peasants' Red Fleet and its strategy in the coming war. The discussion took place between representatives of the so-called 'old school', who considered it necessary to develop a military fleet capable of ensuring 'command of the sea', and the so-called 'young school', which advocated the ideas of a 'petty warfare' at sea and the need to build a 'small fleet'.

Among the representatives of the 'young school' were representatives of generation of naval commanders who had combat experience during the 'civil war': Romuald Muklevich, Ivan Ludri, Konstantin Dushenov, Alexander Yakimichev and others. Main arguments of supporters of the 'petty warfare' concept were the difficult financial and economic situation in the USSR, which limited possibilities of building large ships, as well as the absence of aggressive intentions in the Soviet Union, and therefore the need for powerful fleets, the basis of which would be battleships. They insisted naval forces do not have an independent strategic mission and, therefore, should not have separate management and command structures. Also tasks of the USSR naval forces are exclusively defensive in nature and are not intended to ensure 'command of the sea'. Participants in the discussion tried to answer questions – "what is a 'petty warfare'?", "what is a 'small fleet'?", "what can be the tactics of a 'small fleet'?".

In accordance with these views, first shipbuilding programs of the USSR were implemented. The concept of a 'petty warfare' did not pass the test in practice. 10 years after the discussion, the Soviet Union chose a 'classical' approach to building a fleet, based on battleships. The theory of 'petty warfare' became one of stages of development of naval thought in the USSR. However, it is of interest as an attempt to comprehend the role and tasks of fleet in new economic realities, to find an opportunity to ensure protection of maritime interests of state by means available at that time. For modern Ukraine, the concept of 'petty warfare' at sea is of interest in view of experience of the Russian-Ukrainian war, where the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine had to fight with an enemy who had a quantitative and qualitative advantage.

**Keywords:** naval forces, 'petty warfare', asymmetric warfare, 'small fleet', Romuald Muklevich, Ivan Ludri, Konstantin Dushenov